

PRÆFATIO.

Innocentius III, pontifex Romanus, ut erat vir alti et providi ingenii, jam ab ipsis sui pontificatus initiis statuit pro more illorum qui ante eum sedem apostolicam tenebant in Regestum suum referre, non solum epistolas suas, sed etiam eas quæ ad ipsum scribebantur de majoribus causis, ac præterea graviora negotia quæ sub auctoritate sedis apostolicæ gerebantur in provinciis et regnis Christi religionem colentibus, ut videmus in ista epistolarum ejus collectione. Neque enim ampliori probatione indiget ista observatio. Sane multum intererat reip. Christianæ ut illa cogitatio intraret in animum tanti viri, cum ea ratione ad nos multa illustria antiquitatis ecclesiasticæ monumenta pervenerint, quibus haud dubie careremus absque illa Innocentii providentia. Dolendum tamen est ita indiligenter tractatum esse hoc negotium ut non solum ab uno, quod maxime necessarium ac utile videbatur, confectum non fuerit, sed præterea ita oscitanter ac supine in illud incubuerint collectores ut nullum ferme ordinem in eo opere digerendo servaverint. Quod ut lectori melius liqueat, explicanda sunt ista per partes.

Primo enim a diversis personis compositam fuisse istorum librorum collectionem satis, ut reor, ostendit vetus nota apposita in veteri exemplari post epistolam 261 libri XI, ubi sic legitur: *Willelmus Scofer Constantiensis diocesis scribit undecimum librum*. Nam si unus idemque homo omnes scripsisset, inutile erat admonere hunc librum a Germano illo scriptum fuisse. Porro non alium fuisse horum Regestorum concarminatorem quam ipsos scribas hinc etiam evincitur quod admodum indiligenter et absque ullo ferme ordine, ut antea dixi, epistolas Innocentii descripserunt, quod plerasque omiserunt quæ sunt majoris momenti quam bene multæ quæ nunc exstant in Regesto, quod quasdam locis non suis reposuerunt et in libris non suis, quod interdum unam eandemque epistolam bis in eodem libro, denique quod sæpe neglexerunt adnotare diem et locum datarum epistolarum. Ista quivis per se satis intelliget inter legendum, adeoque sufficit ita semel admonuisse. Sed tamen prætermittendum non est magnam fuisse vel incuriam vel inscitiam Willelmi Scofer, qui omisit initium epistolæ 170 libri XI, eoque modo effecit ne quis scire possit quænam fuerit Ecclesia illa quam Alexander III contulerat cuidam cardinali, quam vero archiepiscopus Beneventanus pertinere contendeat ad suam donationem. Atqui res ista, cum præsertim utilis esse posset hæc epistola, si integra data fuisset, ad præcidendam viam litibus, omitti non debuerat. Porro quæ sequuntur epistolæ post epistolam 261 ejusdem libri undecimi, eas valde puto non esse istius libri, sed huc ab aliquo studioso translatas ex antiquis collectionibus Decretalium, ut vacantes paginæ implerentur. Istud collegisse mihi videor ex eo quod nota illa quam supra retuli ex fine libri XI antecedit epistolam 262 quæ illic est mutila, et quod omnes istæ posteriores epistolæ reperiuntur in corpore juris, tum etiam quod epistolæ 262 et 272 certo sunt libri decimi, ut illic observatum est. Denique epistola 262 ejusdem libri undecimi, quæ illic legitur absque nota loci et temporis, pertinet omnino ad librum duodecimum, ut colligitur ex capite *Requisisti*, quod illic constituit epistolam quinquagesimam octavam. Unde etiam deprehendere possumus indiligentiam illius qui duodecimum librum confecit, quandoquidem unicum tantum caput descripsit egregiæ illius epistolæ, et id quidem absque inscriptione. His de causis supersedere poteramus editione harum epistolarum absque ullo incommodo rei canonicæ; sed cum illas invenissemus in veteri codice positas ad calcem libri undecimi, eas suppressere nobis religio fuit.

Insignis est difficultas in libro decimo, quam dissimulare non licet. Certum est enim indictionem decimam concurrere cum anno decimo pontificatus Innocentii. Et tamen in libro decimo, quoties indictio ponitur in epistolis anno illo datis, toties occurrit nona, quam constat decimam tum fuisse. Quare cum anno 1674 lis de jurisdictione esset inter illustrissimum episcopum Aurelianensem et canonicos Sancti Aniani, isti vero epistola quadam Innocentii, quæ est 95 libri decimi, uterentur ad probandam exemptionem suam a jure episcopali, vir celeberrimus et istarum rerum peritissimus, qui in ea causa partes regias egit, non dubitavit asserere eam epistolam esse manifeste falsam; quia ipsi certo constabat, uti verum est, indictionem decimam fuisse eo tempore quo epistola illa data est, quod videtur esse signum certissimum falsitatis. Quanquam in authentico illius epistolæ, quod canonici illi penes se habent, tum etiam in Regesto, diserte posita est indictio nona, tum etiam in cæteris ejusdem anni epistolis. Imo in epistola scripta ad priorem de Sambleriis, quam vir clarissimus Nicolaus Camuzatius primus omnium in lucem emisit, quamque nos recuditus in calce libri X, sub num. 224, indictio nona conjungitur cum anno Incarnationis Dominicæ 1207, et decimo pontificatus Innocentii. Unde colligi certo potest invaluisse hunc errorem per totum annum decimum inter scriptores apostolicos; adeoque hinc concludi debet signum illud non esse suppositionis, cum contra falsitatis argumentum esse nunc videretur si quæpiam epistola illo anno data

reperiretur per indictionem decimam. Contrario illi errore posuerunt indictionem XI pro IX in epistolis 192 et 205 ejusdem libri decimi.

Vetera Regestorum Innocentii exemplaria non exstant omnia in uno eodemque loco. Priores novem libri habentur Romæ in armariis apostolicæ sedis; tres sequentes habebat illustrissimus vir Franciscus Bosquetus, episcopus Monspelienis, quatuor vero qui deinceps sequuntur diu conservavit bibliotheca collegii Fuxensis (1). Tres ultimi aut perierunt, aut adhuc latent in angulis bibliothecarum (2).

Prima epistolarum Innocentii editio, quæ duos tantum priores libros complectitur, prodit Romæ anno 1543, opera viri nunquam sine laude nominandi Gulielmi Sireleti, tum quidem doctissimi custodis bibliothecæ Vaticanæ, postea vero amplissimi cardinalis; cui quantum debeat universa Ecclesia satis sciunt qui has nostras litteras tractant, ut necesse nobis non sit hic illius encomium enarrare. Secundam eorumdem librorum editionem emisit Maternus Cholinus, typographus Coloniensis, anno 1575; tertiam triennio post societas typographorum Venetorum. Et hæc quidem tantum superiore sæculo vulgata, donec is quem supra nominavi Bosquetus, quanquam juvenis admodum, incensus tamen amore epistolarum Innocentii, cum libros quatuor ante ineditos reperisset Tolosæ in bibliotheca collegii Fuxensis, eos sub prelo misit anno Domini 1627, ac demum emisit anno 1635.

Quantum hinc utilitatis accesserit Ecclesiæ universæ, quantum juris canonici et historiæ ecclesiasticæ professoribus, qui antea dolebant tanti pontificis epistolas non haberi nisi decurtatas et absque nota temporum quibus scriptæ fuerunt, vel me tacente omnes intelligunt. Itaque cum necessitas studiorum meorum me traxisset ad lectionem librorum quos vocant Decretalium, videremque quantam illic personam sustineret hic Innocentius, quam porro jucundum esset istarum rerum amatoribus, si epistolæ ejus illis darentur integræ quæ in Decretalium libris habentur tantum per partes, statui mecum nova editione donare sex libros a Sireleto et Bosqueto publicatos, tum cæteros quoque conquirere. Ergo pluries Romam scripsi ut tertium et cæteros hinc habere possem. Sed id totum frustra fuit. Partem tamen libri quinti, quo hactenus carebamus, habui beneficio viri doctissimi Jacobi Augusti Chevanei, advocati Divionensis; cui eo quoque nomine non parum debent litterati omnes, cum in libro illo nonnullæ sint epistolæ magni momenti. Tertii defectum quodammodo supplevimus ope vetustæ Collectionis quam ex tribus primis epistolarum Innocentii libris confecit Rainerius diaconus et monachus Pomposianus, quam vero nos invenimus in bibliotheca monasterii Sancti Theodorici Remensis. Sane non vidimus vetus exemplar ex quo expressa est editio duorum priorum librorum, neque Fuxense, unde accepti sunt quatuor libri a Bosqueto editi; sed horum loco usi sumus vetustissimo codice ms. bibliothecæ Colbertinæ, in quo exstant tituli et inscriptiones epistolarum quæ in sex illis libris continentur. Qui quidem codex nobis multum profuit ad tollenda menda aliquot insignia quæ exstabant in superioribus editionibus.

Nunc ergo, præter libros illos quos diximus, editionis honore donamus etiam decimum, undecimum, et duodecimum, nunquam antehac editos; quos nobis subministravit, ut antea significavi, illustrissimus ac doctissimus episcopus Monspelienis Franciscus Bosquetus. Damus etiam *Regestum de negotio imperii*, acceptum e codice 415 bibliothecæ Vaticanæ, eo ipso nimirum quo usi sunt clarissimi scriptores annuum ecclesiasticorum Abrahamus Bzovius et Odoricus Raynaldus (3). Nos tamen non habuimus ex codice Vaticano, sed ex bibliotheca celsissimi principis et doctissimi præsulis Ferdinandi Furstenbergii, episcopi Paderbornensis et Monasteriensis, qui cum ex litteris clarissimi et eruditissimi viri Hermanni Coringii intellexisset incumbere me novæ editioni epistolarum Innocentii III, ac valde optare eos libros qui exstabant in bibliotheca Vaticana, *Regestum* hoc, quod ille Romæ positus in usum suum describi fecerat, ad me pro sua eximia in litteras et earum professores inclinatione misit cum epistola quam hic subjicio:

FERDINANDUS episcopus et princeps Paderbornensis, coadjutor Monasteriensis, S. P. D. cl. viro Stephano BALEZIO, canonico Remensi.

Ex quo Hermanus Conringius certiore me reddidit, vir clarissime, te epistolas Innocentii III pontificis nullis hactenus typis editas vulgaturum, summo opere desiderare codicem litterarum quas memoratus pontifex tempore Ottonis IV Cæsaris et Philippi Sueviæ ducis de imperio nostro decertantium ad diversos reges et Europæ principes dedit, et ego Alexandri VII. P. O. M. intimus cubicularius olim Romæ describendas

(1) Selectiores Innocentii epistolas anno 1625, Parisiis, ex ms. Fuxensi in lucem emisit et notis illustravit Paulus du May, in suprema Burgundiæ curia consiliarius regius, cujus prima fronte libri legitur encomium his verbis:

*Situ sepultas Innocentii chartas
Vetustiorum temporum notatrices,
Queis ille fulgens dignitate suprema,
Tam juris auctor quam peritus interpres,
Regum ducumque terminaverat causas,*

*Donare luci primus occupat du May,
Et judicare lectus, optimum donat
Sibique et aliis quod sequantur exemplum.*

Hugo GROTIUS JC. Batavus.

Eruditissimi collectoris notas in usum nostrum convertimus. EDIT.

(2) Raynald., an. 1214, § 32.

(3) Bzov. an. 1199, § 22, 23; 1207, § 1; 1208, § 1. Raynald. an. 1200, § 22; 1202, § 26; 1204, § 48.

curavi et diligenter recognovi, optavi continuo occasionem quam illustrissimus Verjusius Christianissimi regis ad Germaniæ principes legatus, perquam mihi familiaris, modo hic præsens, offert, hunc codicem tuto ad te mittendi, ut eruditos ingenii tui labores hoc saltem munere adjuvarem atque excitarem. Cogitavi quidem antehac ipse has epistolas notis illustratas publicare; sed gravioribus reipub. curis districtus, tibi, vir doctissime, hanc modo provinciam do. Ubi codice meo quantum libuerit usus fueris, cum eum tuo commodo nobis restitutas velim. Vale, et illustrissimo hero tuo D. Colberto mea defer officia cum salute plurima.

Paderbornæ vi Id. April. 1672.

In eo igitur Regesto sive libro continentur epistolæ quas Innocentius III ad diversos scripsit occasione schismatis quod tum erat in imperio Germanico, tum etiam eæ quas alii ad illum de eodem negotio scripsere. In quo illud in primis observandum est, nullam ex his epistolis exstare in libris epistolarum qui per annos pontificatus digesti sunt, quia Innocentius, jam ab initio prævidens hanc causam varios ac multiplices eventus habituram, constituit peculiarem istius magni negotii collectionem facere. Nos tamen, quia Regestum illud non habebamus eo tempore quo secundus liber recusus est, in illum coniecimus priores duas epistolas libri de negotio imperii, quas inveneramus in Annalibus ecclesiasticis Odorici Raynaldi, et ad librum secundum pontificatus pertinere constabat (4). Cæterum licet in nonnullis epistolis hoc Regesto contentis, quæ a viris clarissimis editæ sunt, episcopus Ostiensis qui in Germaniam missus est cum Leone cardinale Sanctæ Crucis vocetur *Hugo*, itaque etiam interdum scriptum sit in exemplari quo usus sum, constanter tamen *Hugolinum* vocavi, quia certum est illi hoc nomen fuisse. Quod admonere visum est, ne quis me malæ fidei insimulet.

Ne quid vero, quantum ad meam curam attinet, huic editioni deesset, addidi *Gesta Innocentii III*, scripta ab auctore illorum temporum, eadem sane quæ illustrissimus episcopus Monspelienis olim ediderat ex codice ms. collegii *Fuxensis*, sed multo meliora. Ad ea autem emendanda usus sum duobus antiquis exemplaribus; quorum unum exstat in bibliotheca regia, aliud nobis exhibuit humanitas illustrissimi viri *Caroli Mauritiæ Tellierii* archiepiscopi *Remensis*. Usus præterea sum exemplo quod vir celeberrimus et alter historiæ nostræ parens *Andreas Duchesnius* manu sua descripserat ex veteri codice ms. *Ecclesiæ Podiensis*, qui multis in locis præstat reliquis duobus.

Præterea in gratiam studiosorum juris canonici adnotavi eas epistolas quæ sunt in corpore juris; et ut facilius inveniri quæque possit, earum elenchum alphabeticum institui. Porro in epistolis illis emendandis usus sum duobus antiquis codicibus mss., uno bibliothecæ *Colbertinæ*, altero monasterii *Sancti Albini Andegavensis*. In primo continentur tertia, quarta et quinta compilatio *Decretalium*; in altero tertia tantum.

Constitueram olim notas edere ad loca quædam istarum epistolarum illustriora aut difficiliora; sed penuria otii factum est ut mutarem consilium.

In fine necesse visum est veniam tarditatis deprecari, quod opus ante quindecim annos inceptum, tam sero exit in lucem. Multæ fuerunt occasiones quæ me coegerunt supersedere hoc labore, præcipue vero quia diu expectavi exemplaria librorum bibliothecæ *Vaticanæ*; qui si darentur in vulgus, maximam lucem afferrent historiæ ecclesiasticæ illorum temporum, multumque conducerent ad ostendendam magnam quæ tum erat *Romani pontificis* auctoritatem.

Vale, lector, et piis *Innocentii* manibus bene precare.

(4) *Has Registro super negotio Romani imperii restitimus. EDIT. PATR.*

VIRORUM CLARISSIMORUM

BREOUIGNY ET LA PORTE DU THEIL

MONITUM

Ad suam *Innocentii* Regestorum anecdotorum editionem (1).

La collection générale des pièces relatives à l'histoire de France a été divisée en deux parties, dont la première contiendra séparément les chartes, diplômes et autres actes originaux proprement dits, tandis

(1) *Diplomata, Chartæ, Epistolæ et alia documenta ad res Francicas spectantia, ex diversis regni exterarumque regionum archivis ac bibliothecis, jussu regis Christianissimi, multorum eruditorum curis,*